ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΚ ΠΟΛΥΡΡΗΝΕΙΑΣ

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1955 ὁ Γεώργιος Ἐμμ. Χαραλαμπάκης καὶ ὁ Γεώργιος Ἀντ. Σχοινοπλοκάκης κάτοικοι Πολυρρηνείας (τοῦ σημερινοῦ Πάνω Παλιόκαστρου Κισσάμου) καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των εἰς θέσιν «Λαγκὸς» ἢ «Πλαγάκι» ἢ «Ἁλώνι Μυλωνοστελιανοῦ» εὗρον τὴν δημοσιευομένην κατωτέρω ἐπιτυμβίαν στήλην μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγράμματος. Τὴν στήλην περισυνέλεξα ἐν μέσῳ ποικίλων δυσχερειῶν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1956 καὶ κατέθεσα εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Χανίων.

Ὡς διεπιστώθη, ἡ στήλη μετακινηθεῖσα ἐκ τοῦ βάθρου της ἔκειτο ἐπὶ τοῦ τάφου. Οὗτος ἦτο κτιστὸς ἐκ πελεκητῶν λευκῶν λίθων ὀρθογωνίων καὶ εἶχε μῆκος 2.15 μ., πλάτος 0.70 μ. καὶ βάθος 1 μ., ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν συνδεομένων διὰ μολύβδου καὶ σιδήρου. Ὁ τάφος περιεῖχε δύο νεκροὺς καὶ μικρὸν ἀγγεῖον καταστραφὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν [1].

Ἡ ἐπιτυμβία στήλη ἔχει ὕψος 1.33 μ., πλάτος (κατὰ τὴν βάσιν) 53.5 καὶ πάχος 16.5. Ἔχει θραυσθῆ εἰς δύο μεγάλα τεμάχια, ἐλλείπουν δὲ ὡρισμένα τμήματα ἐκ τῶν πλαγίων πλευρῶν. Ἐντὸς ὀρθογωνίου κοιλώματος βάθους 5-6 ἐκ. σχηματίζεται ἀνάγλυφος παράστασις (Πίν. Κ' εἰκ. 1). Γυναικεία μορφή, κεκαλυμμένη δι' ἱματίου, κάθηται ἀριστερὰ ἐπὶ θρόνου καὶ χαιρετᾶ διὰ χειραψίας τὸν πρὸ αὐτῆς ἱστάμενον ἄνδρα. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σύρει τὸ ἱμάτιον. Ὑπ' αὐτὸ ὀγκοῦται ὁ κρωβύλος. Τὸ ἱμάτιον καλύπτει καὶ τοὺς βραχίονας, τοὺς μηροὺς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κνημῶν. Ὑπ' αὐτὸ ἡ γυνὴ φέρει πέπλον ἐζωσμένον εὐθὺς ὑπὸ τοὺς μαστοὺς καὶ πίπτοντα κατὰ γῆς μὲ βαθείας πτυχάς. Ὑπὸ τὸν πέπλον προβάλλουν οἱ ἄκροι πόδες. Ὁ ἀνήρ, ὕψους 0.50 μ., στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ φέρει βραχὺν χιτῶνα καταλείποντα γυμνὰ τὰ γόνατα, καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ κράσπεδον ὑποβαστάζει διὰ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως. Ἐκ τοῦ ἱματίου προβάλλει ἡ ἄκρα χείρ. Ἔχει κόμην βοστρυχωτήν. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου εἶναι καλή, ἀλλ' ἔχει ἀποκρουσθῆ μέγα μέρος τοῦ προσώπου τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀριστερὰ γνάθος καὶ ὁ ἀριστερὸς πῆχυς μετὰ τῆς ἀριστερᾶς ἄκρας χειρὸς

---

[1]) Τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα λαμβάνονται ἐκ λίαν εὐσυνειδήτου ἐκθέσεως τοῦ ὑπομοιράρχου Εὐστρατίου Σαβιολάκη καὶ ἐκ πληροφοριῶν τῶν εὑρόντων, διότι, λόγῳ πτώσεως μεγάλων ὄγκων χώματος ὁ τάφος δὲν ἦτο πλέον ὁρατὸς κατὰ τὴν μετάβασίν μου εἰς Πολυρρήνειαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:56:01 EEST - 167.114.118.212

τῆς γυναικός. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι ἰσχυρῶς ἔξεργον, τελείως δὲ ἐλεύθεροι αἱ δεξιαὶ ἄκραι χεῖρες.

Ἡ στήλη σχηματίζει κάτω μὲν ταινίαν καὶ κυμάτιον, ἄνω δὲ ταινίαν (σώζουσαν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος), κυμάτιον, καὶ μέγα ἀνθέμιον, πρὸ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἕτερον μικρὸν ἀνθέμιον καὶ ἑκατέρωθεν τούτου, μὲ διάτρητον τεχνικήν, βλαστόσπειραι ἐλλιπεῖς καὶ φύλλα ἀκάνθης. Προσφύσεις βλαστοσπειρῶν σώζονται καὶ παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ μεγάλου ἀνθεμίου. Μικρὰ ἀκρωτήρια σχηματίζονται ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιστέψεως.

Ἡ στήλη, κατὰ τὴν παράστασιν καὶ τὴν διακοσμητικὴν ἐπίστεψιν, ἀνήκει εἰς γνωστὸν ἀττικὸν τύπον. Τὸ πλησιέστερον ἐξ Ἀττικῆς παράλληλον, ὅπερ εὗρον, εἶναι ἡ στήλη τῆς Μενεκρατείας [2]. Τὸ ἀνάγλυφόν μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ ξηρότητα τινά, ἡ ὁποία ὑποδηλοῖ, ὡς νομίζω, τὸ Β' ἥμισυ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α'. Ἀνάλογα δείγματα ἐπιτυμβίων ἔχομεν ἐν Κρήτῃ καὶ κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα [3].

Ἄνωθεν τῆς κόρης εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα *ΤΥΡΩΣ ΣΩΣΑΜΕΝΩ*, ἄνωθεν δὲ τοῦ ἀνδρὸς *ΣΩΣΑΜΕΝΟΣ ΘΟΙΝΩ*. Πιθανώτατα ὁ πατὴρ ἐτάφη ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ, εἴδομεν δὲ ὅτι οὗτος περιεῖχε δύο νεκρούς. Ὁ τύπος *Τυρὼς* ἢ ἐγράφη κατὰ τὸ *Ἠώς*, ἢ ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαράκτου προσθέσαντος τὸ Σ ἐκ τῆς ἑπομένης λέξεως τοῦ πατρωνύμου, ἢ πιθανώτερον πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς γενικὴ (*Τυρῶς - Τυροῦς* ἐνν. τάφος).

Ὑπὸ τὴν παράστασιν ἐπὶ ἐπιφανείας 16.5 × 47 5, ὑπάρχει τὸ κατωτέρω ἐλεγειακὸν ἐπίγραμμα (Πίν. ΚΑ' εἰκ. 2) κεχαραγμένον διὰ χαρακτήρων μετρίως ἐπιμελῶν, ὕψους καὶ πλάτους περίπου 1 ἑκ.

Ἐπειδὴ δὲν διατίθενται κατάλληλα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, παρέχω σύντομον περιγραφὴν τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν γραμμάτων. Τὸ Α ἔχει τὴν ὁριζοντίαν κεραίαν τεθλασμένην, τὸ Θ ἔχει τὴν κεραίαν μὴ ἐφαπτομένην τοῦ κύκλου, τὸ Μ ἔχει τὰς πλαγίας κεραίας λοξάς, τὸ Π τὴν δεξιὰν κεραίαν ἐλαφρῶς βραχυτέραν, τὸ Σ τὴν ἄνω καὶ κάτω κεραίαν ὁριζοντίας, τὸ Τ ἔχει καὶ δευτέραν ὁριζοντίαν κεραίαν παρὰ τὴν βάσιν, ὁμοιάζον οὕτω πρὸς τὸ Ζ, τοῦ Φ ἡ κάθετος κεραία ἐξέχει ἰσχυρῶς, τὸ Ω ἔχει δύο πλαγίας κεραίας ἐλαφρῶς λοξάς. Μικροὶ ἀκρεμόνες. Λίαν ἀνάλογα τὰ γράμματα ἐπιγραφῆς ἐκ Χερσονήσου, I. C., I, σελ. 35, 4, χρονολογουμένης κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος. Τὴν αὐτὴν χρονολογίαν προτείνω καὶ διὰ τὴν παροῦσαν ἐπιγραφήν.

Κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἡμῶν τὸ ἐπίγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κείρατο μὲν πλοκάμους Ἀρετὰ . . . ε, πᾶσα δὲ Κρήτα

---

[2]) Reinach, Répertoire des reliefs, 1912, II, σελ. 41,2. Δυστυχῶς ἐλλείψει βοηθημάτων δὲν δύναμαι νὰ ἐπεκταθῶ ὡς πρὸς τὸ ἀνάγλυφον. Ὁμοίαν ἐπίστεψιν ἀκανθῶν, ἀνθεμίων καὶ σπειρῶν ἔχει καὶ ἑτέρα ἐπιτυμβία στήλη ἐκ Πολυρρηνείας Γ' ἢ Β' π. Χ. αἰῶνος, Guarducci, I. C., II, σελ. 252, 17.

[3]) Αὐτ., σελ. 273, 8, ὅπου μορφὴ ἐπὶ θρόνου σύρουσα τὴν καλύπτραν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:56:01 EEST - 167.114.118.212

δύρατ' ὀϊζυρῷ πένθεϊ τειρομένα,
ἁνίκα τὰν πανάριστον ὁ βάσκανος ἅρπασεν Ἅιδας
Τυρῶ Σωσαμενῶ κλεινοτάτω θύγατρα.
Οἰκτρὰ δὲ κωκύοισα φίλον τέκος ἁ βαρύποτμος
Πεῖσις δυστάνοις χερσὶ κατεκτέρισεν·
οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς, <ο> ἴ[μ'] οἴμ' αἴ, οὐκέτι τοίαν
κάλλει καὶ πινυτᾷ δέρξεται ἀέλιος.

Δύσκολος εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ κενοῦ τοῦ πρώτου στίχου, ὀφειλομένου εἰς βλάβην τοῦ λίθου, ἐκ τῆς ὁποίας, ὑπολογίζω ὅτι ἐφθάρησαν τρία γράμματα. Ἡ συμπλήρωσις διὰ σχετλιαστικῶν ἐπιφωνημάτων θὰ ἦτο πιθανή, ἀλλὰ δυσχεραίνεται ἐκ τῆς παρουσίας καὶ ἄλλων ἀναλόγων εἰς τὸν προτελευταῖον στίχον. Κατάληξις ῥήματος (γ' ἑνικὸν ἀορίστου) δὲν δύναται πάντως νὰ εἶναι τὸ ὑπάρχον ε, ἀφοῦ ἔχομεν τὰ ῥήματα *κείρατο* διὰ τὴν Ἀρετὴν καὶ *δύρατο* διὰ τὴν Κρήτην.

Ἡ δευτέρα δυσκολία εὑρίσκεται εἰς τὸν ἕβδομον στίχον. Ἡ ἀνάγνωσις:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖσιν, οἶμαι, οὐκέτι τοίαν

παρέχει στίχον μετρικῶς ἐσφαλμένον, διότι οὕτω ὁ τρίτος ποὺς καθίσταται τροχαῖος, ἀντὶ δακτύλου ἢ σπονδείου. Βεβαίως τοιαῦτα λάθη ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγράμματα. Οὕτω τροχαῖος εἶναι ὁ τέταρτος ποὺς εἰς ἐπίγραμμα δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Peek[4].

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ἐλλεῖπον γράμμα μετὰ τὸ *ζωοῖσι*, τοῦ ὁποίου μία κεραία εἶναι ὁρατή, φαίνεται ὅτι εἶναι Μ καὶ ὄχι Ν, θεωρῶ πιθανωτέραν τὴν παρασχεθεῖσαν ἀνάγνωσιν:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς, οἴμ' οἴμ' αἴ, οὔποτε τοίαν.

Ὑποθέτω δηλαδὴ ὅτι ὁ χαράκτης παρέλειψε τὸ *ο* τοῦ πρώτου *οἴμοι*, παραπλανηθεὶς ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ ἑπομένου ὁμοίου διφθόγγου *οι*. Ὁ διπλὸς τύπος *οἴμ' οἴμοι* ἢ *οἰμοιμοῖ* εἶναι γνωστός[5].

Τὸ σχετλιαστικὸν ἐπιφώνημα εἶναι σύνηθες εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Ἀσυνήθης εἶναι μόνον ὁ ἁπλοῦς τύπος τοῦ *αἴ* ἀντὶ *αἰαῖ*, ὅπερ εἶναι συνηθέστατον[6]. Ὁμαλώτερος θὰ ἦτο ὁ στίχος ὡς ἑξῆς:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ἐν ζωοῖς, οἴμ' οἴμοι, οὐκέτι τοίαν.

Ἡ γραφὴ ὅμως αὕτη προϋποθέτει καὶ ἕτερον σφάλμα τοῦ χαράκτου,

---

[4]) Α. Μ., 1931, σελ. 118, 2:

Καὶ γὰρ ἐγὼ ποτ' ἔην, ὅπερ εἶ σ ύ, ἀλλ' ὑπὸ Λήθην

Πβ. καὶ κακοὺς στίχους εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπίγραμμα, αὐτόθι.

[5]) Βλ. Lidell - Scott, *οἴμοι*, ἔνθα καὶ περὶ τῆς ἐκθλίψεως τοῦ *οι*.

[6]) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 468, 476, 488, 491, 560, 569, 574, 578, 602, 662, 730. Κυρίως ταῦτα ἀπαντοῦν ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου, ἀλλὰ πβ. καὶ *ἰὼ* ἐν μέσῳ στίχῳ, VII, 491, 745.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:56:01 EEST - 167.114.118.212

ὅτι ἔγραψεν *ΟΙΜΑΙ* ἀντὶ *ΟΙΜΟΙ*. Ἔτι περισσότερον ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἐπιγραφῆς, ἂν ἀποκαταστήσωμεν τὸν διπλοῦν τύπον *αἰαῖ* ὡς ἑξῆς:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς [[ιμ]] οἴμ' αἰ<αῖ>, οὐκέτι τοίαν.

Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀρετῆς κειρομένης τοὺς πλοκάμους διὰ τὸν θάνατον ἐναρέτου ἀπαντᾷ καὶ εἰς Παλ. Ἀνθολ. VII, 145:

Ἀρετὰ κειραμένα πλοκάμους.

Πβ. ἐπίσης VII, 593:

Κείραντο πλοκάμους Μοῦσα, Θέμις, Παφίη.

Καὶ ἄλλοι κοινοὶ τόποι τῆς ἑλληνιστικῆς ἐλεγειακῆς ποιήσεως ἀπαντοῦν εἰς τὸ ἐπίγραμμά μας, ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἁρπακτοῦ καὶ βασκάνου Ἅδου [7]. Καὶ ἡ ἰδέα τῆς Κρήτης ὀδυρομένης ἐπὶ τῇ κόρῃ ἔχει παράλληλα [8].

Πεῖσις εἶναι ἡ μήτηρ τῆς κόρης, ἡ ἰδιότης δὲ αὐτῆς δηλοῦται διὰ τῆς ἐκφράσεως *φίλον τέκος...κατεκτέρισεν*, ἀκριβῶς ὡς εἰς Παλ. Ἀνθολ., VII, 644: *ἐθρήνησε τὸν ὠκύμορον Κλεαρίστη | παῖδα*, ἐνῶ συνηθέστερον ὁ προσδιορισμὸς *μάτηρ* συνοδεύει εἰς τὰ ἐπιγράμματα τὸ κύριον ὄνομα [9].

Τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος καὶ τῆς ἄνωθεν ἐπιγραφῆς κύρια ὀνόματα, *Τυρώ*, *Θοῖνος*, *Πεῖσις* (πιθανῶς ταὐτόσημον πρὸς τὸ *Πειθώ*), εὕρηνται ἐν τῷ Wörterbuch der Griechischen Eigennamen, τοῦ Pape - Benseler. Σύνηθες ἐν Κρήτῃ φαίνεται καὶ τὸ *Σωσαμενός* [10].

Ὅτι ἡ ἐνάρετος καὶ ὡραία Τυρὼ ἀνῆκεν εἰς εὐγενῆ οἰκογένειαν βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν πατέρα της χαρακτηρισμοῦ *κλεινότατος* [11].

Ἐκ Πολυρρηνείας ἔχομεν καὶ ἄλλα ἐπιγράμματα [12].

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

---

[7]) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 13, 80, 308, 712.

[8]) I. C. III, σελ. 120, ἓξ, 37, κατὰ εἰκασίαν τοῦ Peek, πβ. προσφάτως Zeitschrift der Martin Luther Universitaet Halle - Wittenberg, 4, 1954 - 5, σελ. 223:

Κρήτη, σ' ἀγκόπασον, μῆτερ ἐμή, στοναχῶν,

ὅπου ὅμως πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ *σ' ἀγκόπασον* δὲν ἔχει ὀρθῶς, διότι ἡ αὐτοπαθὴς ἀντωνυμία εἶναι *σὲ αὐτήν*. Καὶ τὸ *κοπάζω* ἄλλως εἶναι ἀμετάβατον. Μήπως *Κρήτη, σὰγ κόπασον...;*

[9]) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 482: *Νικασὶς μάτηρ*, 486: *Κλεινὰ μάτηρ*.

[10]) I. C., I, σελ. 41 (VII, 21).

[11]) Πβ. Παλ. Ἀνθολ. VII, 307: *κλεινοῦ γένους*.

[12]) I. C., II, XXIII, 20, 21, 22. Ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐπίγραμμα ἡμῶν παρουσιάζει τὸ 20, στ. 6:

ἀμετράτῳ πένθεϊ τειρομένα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:56:01 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 1 (ἀριστερά). — Στήλη ἐκ Πολυρρηνείας.
Εἰκ. 2 (ἄνω). — Τὸ ἐπὶ τῆς στήλης ἐπίγραμμα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 01:56:01 EEST - 167.114.118.212